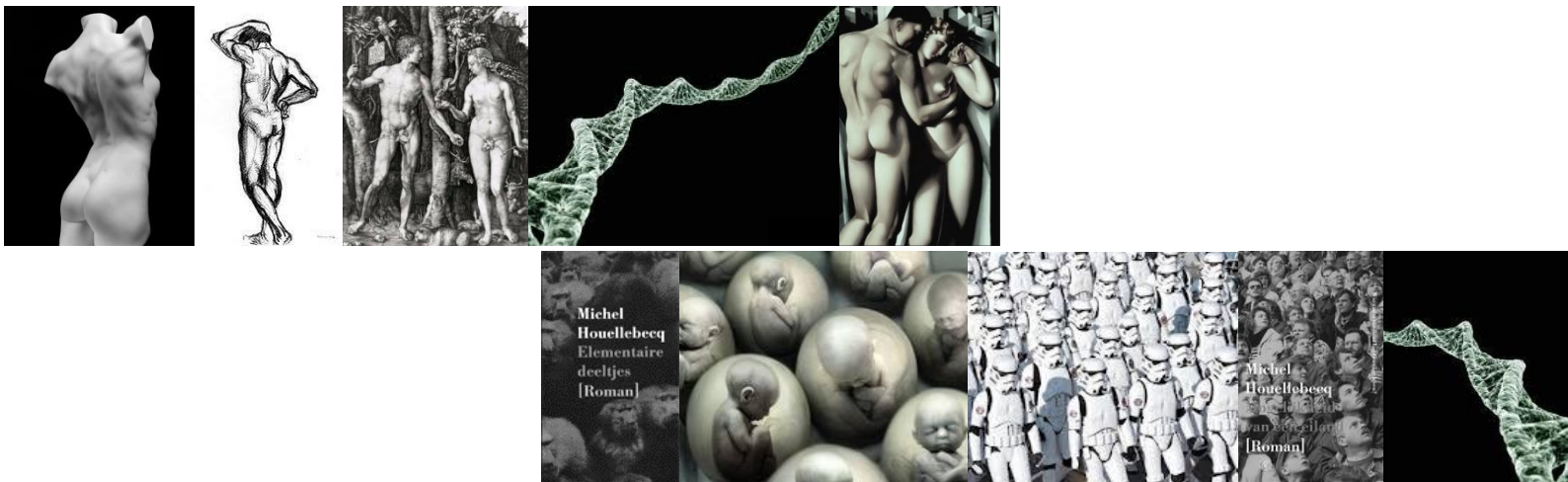

De genetische mogelijkheid van geluk

Over liefde bij Houellebecq

Ellen van Leeuwen - 3506827
Eindscriptie Bachelor Taal- en Cultuurstudies
Hoofdrichting Religie en Cultuur
2013

Begeleid en beoordeeld door prof. dr. J.F. Goud en dr. L.M. van Liere

Inhoudsopgave

Inleiding	2
1. Literatuur en morele vorming	3
<u>De rol van emoties in literatuur</u>	<u>3</u>
<u>Het verkrijgen van inzicht</u>	<u>3</u>
2. De liefde	
<u>Het belang van de liefde</u>	<u>5</u>
<u>De emotie liefde</u>	<u>5</u>
<u>Liefde in literatuur</u>	<u>5</u>
3. Liefde bij Houellebecq	6
<u>De romans</u>	<u>6</u>
<u>De liefde als thema</u>	<u>6</u>
4. Het belang van de kindertijd	8
<u>Ouderliefde</u>	<u>8</u>
<u>Een ambivalente relatie</u>	<u>8</u>
<u>De eindigheid van geluk</u>	<u>9</u>
<u>De overdracht van genen</u>	<u>9</u>
5. Liefde en seksualiteit	10
<u>Seksuele verlangens</u>	<u>10</u>
<u>Op zoek naar bevrediging</u>	<u>10</u>
<u>Lichaam en geest</u>	<u>11</u>
<u>Het emotionele belang</u>	<u>11</u>
6. Natuurlijke gebreken	13
<u>De vergankelijkheid van het lichaam</u>	<u>13</u>
<u>Het dodelijke verval</u>	<u>13</u>
<u>De liefde faalt</u>	<u>14</u>
<u>Het falende gen</u>	<u>14</u>
7. Mogelijkheid van de liefde	15
<u>De kwetsbaarheid van het bestaan</u>	<u>15</u>
<u>De ambivalentie van de liefde</u>	<u>15</u>
<u>Een genetische omwenteling</u>	<u>16</u>
8. De nieuwe mens	17
<u>Een uitgedoofd gevoelsleven</u>	<u>17</u>
<u>Een afgezonderd bestaan</u>	<u>17</u>
<u>Op zoek naar emoties</u>	<u>18</u>
<u>De ontwikkeling van de liefde</u>	<u>18</u>
<u>Het verlangen naar verbinding</u>	<u>18</u>
9. Een kritieke toestand	19
<u>Het vermogen tot inleving</u>	<u>19</u>
<u>Het verkrijgen van inzicht</u>	<u>19</u>
Conclusie	20
Literatuurlijst	21

Al had ik de gave om te profeteren en doorgrondde ik alle geheimen, al bezat ik alle kennis en had ik het geloof dat bergen kan verplaatsen – had ik de liefde niet, ik zou niets zijn. [1 Kor 13:2]¹

Inleiding

De liefde wordt binnen het christendom onlosmakelijk verbonden met het geloof en de hoop. Geloof, hoop en liefde zijn de drie christelijke deugden en zoals Augustinus stelt zouden zij zelfs de enige normen van de godsdienst zijn.² De liefde wordt hierbij van het grootste belang geacht. Zonder de liefde zouden het geloof en de hoop tevergeefs zijn.³ Zij krijgt gestalte in de vorm van liefde tot zowel God als de medemens, deze laatste vorm is de naastenliefde.

Voor de gelovige kan de liefde dienen al leidraad om een deugdzaam leven te leiden te midden van medemensen. De liefde vormt zodoende een bindende factor in een christelijke samenleving. Lange tijd is er in het Westen geleefd naar christelijke normen en waarden. In de huidige westerse cultuur staat het christelijk geloof echter niet langer centraal. Er is een liberale cultuur ontstaan waarin het individualisme een prominente plaats inneemt. De liefde is daarmee van betekenis veranderd.

Auteur Michel Houellebecq heeft een geheel eigen visie op de individualistische westerse cultuur. In zijn romans schetst hij hier via zijn personages een somber gestemd beeld van. De toekomst lijkt niet veelbelovend te zijn en daarom wordt het einde van de mensheid aangekondigd. De mens wordt bovendien vervangen door een niet-individualistische soort. In dit geschetste scenario zijn emoties en daarmee ook de liefde verdwenen uit het menselijke bestaan.

Het thema 'liefde' speelt een belangrijke rol in het werk van Houellebecq. Het is dan ook de liefde die centraal zal staan in de interpretatie van zijn literatuur. Hoewel de levensverhalen van Houellebecqs personages in eerste instantie doen vermoeden dat de mens beter af is zonder de liefde komt uiteindelijk toch de twijfel. De vraag ontstaat of een emotioneel leven te verkiezen valt boven een leven met pijn maar ook vreugde.⁴

Alvorens op de visie van Houellebecq in te gaan wordt zijn literatuur in een theoretisch kader geplaatst. De filosofie van Martha Craven Nussbaum zal het uitgangspunt van de analyse zijn. Aan de hand van haar cognitieve emotietheorie zal er uitspraak gedaan worden over de betekenis van emoties, met in het bijzonder de liefde, bij de personages van Houellebecq. Bovendien is Nussbaums visie met betrekking tot het lezen van literatuur van belang. Zij stelt dat literatuur een morele functie heeft en dat het lezen van literatuur kan leiden tot zelfinzicht bij een lezer. In hoeverre de literatuur van Houellebecq deze functie kan vervullen zal aangetoond worden. Verscheidene visies van filosofen die de liefde, dan wel specifiek het werk van Houellebecq, al eerder hebben belicht worden meegenomen in de analyse.

Bij het interpreteren van de literatuur van Houellebecq moet rekening gehouden worden met zijn schrijfstijl, welke cynisch van aard is. Hoewel de auteur een zeer negatieve kijk op het leven lijkt te hebben, kan er gezocht worden naar aanwijzingen die het tegendeel bewijzen. De cover van Houellebecqs 'Mogelijkheid van een eiland' zal immers niet voor niets vermelden dat er in deze roman een noodroep om liefde schuilgaat.

Voor de schijnbaar liefdeloze situatie waarin de huidige mens zich bevindt wordt in de literatuur van Houellebecq een alternatief aangedragen. Het radicale alternatief roept de vraag op of deze ontwikkeling een gewenst ideaal is. De romans geven hier geen eenduidig antwoord op maar zetten aan tot nadenken. Het antwoord op de vraag of de liefde werkelijk zo verderfelijk en daarmee beter uit het menselijk leven te elimineren is, is uiteindelijk aan de lezer. Na een weloverwogen interpretatie van het werk van Houellebecq zal er een antwoord op dit vraagstuk geformuleerd worden. De conclusie zal uitwijzen in welke mate de liefde nog altijd van belang geacht kan worden. Bovendien zal er aangetoond worden wat Houellebecq met zijn negatieve kijk op de liefde in positieve zin kan bewerkstelligen.

¹ P.J. Booij (ed.), *De Nieuwe Bijbelvertaling: met deuterocanonieke boeken* (Heerenveen 2004) NT 239.

² A. Augustinus, *Handboekje over geloof, hoop en liefde* (Leuven 2008) 7.

³ Idem, 10.

⁴ M. Houellebecq, *Mogelijkheid van een eiland* (Amsterdam 2008) cover.

1. Literatuur en morele vorming

De Griekse tragedie is van oorsprong een literair genre waarin moraliteit centraal staat. Kennis over goed en kwaad kan zodoende worden verkregen door het lezen van deze tragedies. Tegenwoordig wordt er aan literatuur echter niet langer vanzelfsprekend een opvoedende functie toegeschreven. De meningen lopen uiteen over de mogelijkheid om al dan niet iets te kunnen leren door het lezen van literaire werken. Nussbaum kent in de huidige tijd aan literatuur evenals aan filosofie een grote rol in de morele opvoeding van de mens toe. Binnen de moraalfilosofie moet er volgens haar naast abstracte filosofische teksten plaats zijn voor literatuur.⁵

De rol van emoties in literatuur

Emoties spelen voor Nussbaum een belangrijke rol in de beleving en daarmee de functie van literatuur. Het gaat hier zowel om de emoties van personages in een literair werk als om de emoties van degene die het werk leest. Beschreven emoties of situaties in een verhaal kunnen op verschillende niveaus van invloed zijn op het gevoelsleven van de lezer. Zo kan de lezer reageren op de emoties van een personage of zich vereenzelvigen met een personage. Ook kunnen geschetste omstandigheden in een verhaal door de lezer op zijn eigen leven betrokken worden. De lezer kan zodoende bijvoorbeeld mededogen creëren of zelf emoties ervaren die bij de beschreven gebeurtenis passen.⁶

Niet alleen kan literatuur positieve emoties als mededogen opwekken, evengoed kunnen er bij de lezer negatieve gevoelens als angst ontstaan of kan er weerstand gevoeld worden. De lezer kan zich realiseren dat een beschreven gebeurtenis ook zichzelf kan overkomen. Wanneer dit een ongewenste gebeurtenis betreft zal er angst tot stand komen. De lezer kan eveneens van mening zijn dat er in een geschetste situatie verkeerd gehandeld wordt of dat gevoelens niet juist geuit en verwoord worden. Daar de handelingen of emoties in de literatuur dan niet overeenkomen met de eigen normen levert dit kritiek bij de lezer op.⁷

Het verkrijgen van inzicht

Literaire werken zouden volgens Nussbaum algemene aannemelijke gedragspatronen tonen.⁸ Hoe aannemelijker het verband met het echte leven is, hoe meer de literatuur de lezer dan ook aan zal spreken. De fictieve personages zouden er echter voor zorgen dat de lezer zelf minder kwetsbaar is dan in het echte leven. Volgens Nussbaum geeft literatuur de mogelijkheid aan lezers om emoties in een veilige omgeving te onderzoeken.⁹ De veilige omgeving van de roman zou ruimte bieden om emoties toe te laten en te verkennen. De lezer zou zodoende door reflectie op de eigen mogelijkheden zijn innerlijke zelf beter leren begrijpen.

Ter illustratie van haar theorie analyseert Nussbaum literair werk en geeft zij daar filosofisch commentaar op. Veelal grijpt zij hierbij terug op de Griekse tragedie. Nussbaum stelt dat de structuur van de tragedie zeer geschikt is om de lezer iets diepgaands te tonen over de eigen situatie.¹⁰ Dit komt doordat de structuur van de tragedie sterk gericht zou zijn op het oproepen van emoties aan de hand van herkenbare situaties.

Filosoof Jos de Mul sluit zich aan bij de visie van Nussbaum. Volgens hem kan de Griekse tragedie dienen om hedendaagse situaties beter te begrijpen.¹¹ Bovendien zou ook moderne literatuur de mogelijkheid hebben deze functie te vervullen. Hij ziet de tragedie als hulpmiddel bij de omgang met de kwetsbaarheid van het menselijk bestaan. Zowel de klassieke als de moderne tragedie zouden de nadruk leggen op de fundamentele ambivalentie die het menselijk handelen kenmerkt, aldus de Mul.¹² Hoewel de tragedie geen uitweg kan bieden uit dit menselijk lijden zou deze wel een uitzicht op acceptatie hiervan kunnen bieden.¹³

Hoewel inzicht in de menselijke emoties confronterend kan zijn en pijn met zich mee kan brengen is dit inzicht volgens Nussbaum een waardevol gegeven.¹⁴ Door aanspraak te maken op de menselijke emoties en deze op te wekken is literatuur in staat invloed uit te oefenen op het innerlijke leven van de mens. De overeenkomst met het echte leven speelt hier een belangrijke rol. Door de betrokkenheid die er hierdoor bij de

⁵ M.C. Nussbaum, *Oplevingen van het denken: Over de menselijke emoties* (Amsterdam 2009) 17.

⁶ Idem, 212.

⁷ Idem, 211- 12.

⁸ Idem, 213

⁹ Idem, 214.

¹⁰ Idem, 213.

¹¹ J. de Mul, *De domesticatie van het noodlot: De wedergeboorte van de tragedie uit de geest van de technologie* (Kampen 2006) 25.

¹² Idem, 15-16.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Nussbaum, *Oplevingen van het denken*, 214.

lezer ontstaat kan er namelijk daadwerkelijk tot handelen aangezet worden.¹⁵ Het denken en handelen van de lezer worden beïnvloedt en daarmee is literatuur in staat om moraliteit te bevorderen.

¹⁵ M.C. Nussbaum, *Oplevingen van het denken: Over de menselijke emoties* (Amsterdam 2009) 216.

Geen enkel onderwerp komt zo vaak ter sprake als de liefde, zowel in de menselijke levensverhalen als in de literaire corpus dat ze ons hebben nagelaten.¹⁶

2. De liefde

Liefde is een veelbesproken thema en kent vele verschijningsvormen. Zij kan op verschillende manieren ervaren en geuit worden. Het begrip 'liefde' is dan ook niet in een enkele definitie te vangen. Het geven van een definitie geeft echter wellicht minder inzicht in de liefde dan een beschrijving van haar belang kan doen.

Het belang van de liefde

Hoewel het christendom binnen de samenleving naar de achtergrond is verdwenen wordt aan de liefde nog altijd veel belang gehecht. De liefde kan op zichzelf gezien worden als levensdoel, haar ontwikkeling kan centraal staan of zij kan gezien worden als middel om andere levensdoelen te kunnen verwezenlijken.

Filosoof John Armstrong behandelt in zijn studie over de liefde de liefde als levensideaal. Hij stelt dat de liefde doel en waarde van ieders leven is en dat we leven om te groeien in de liefde.¹⁷ Voor hem is dus niet slechts de aanwezigheid, maar ook de ontwikkeling van de liefde van belang. Ook Nussbaum benadrukt het belang van de liefde in een mensenleven. Een mens stelt zich volgens haar veelal een algemeen levensdoel waarin het hebben van iets of iemand om van de houden een belangrijke rol speelt. Op basis van de mate van aanwezigheid van de liefde in iemands leven zou waarde worden toegekend aan het leven zelf.¹⁸ Liefde is zo bezien nog altijd een waardevol gegeven en vervult op verscheidene wijzen een belangrijke functie in een mensenleven.

De emotie liefde

Nussbaum filosofeert over de vraag op welke manier de liefde tot stand komt en hoe de liefde het beste gecultiveerd kan worden. Volgens haar richt liefde zich altijd tot een extern en onbeheersbaar object. Bij afwezigheid van een object zal de liefde naar een nieuw of ander object zoeken. De liefde zou zodoende objectgebonden zijn. Bovendien zou het liefdesobject waarde worden toegekend. De persoon tot wie de liefde gericht is zou gezien worden als een uniek object en wordt van belang geacht voor het welzijn en geluk van degene die de liefde ervaart.¹⁹ Volgens de definitie van Nussbaum is een 'emotie' objectgebonden en waardebepalend. Hiermee is ook de liefde voor haar een emotie. Het waardebepalende aspect maakt de liefde een cognitief gegeven. De liefde zou zodoende niet enkel van invloed zijn op het denken van de mens, maar deel uitmaken van het denken zelf.²⁰

Hoewel de liefde onder Nussbaums definitie van 'emotie' valt is zij een complex verschijnsel en zou het niet voldoende zijn de liefde enkel als emotie te behandelen. Liefde zou namelijk eveneens een relatie zijn.²¹ Wederkerigheid en de afhankelijkheid van anderen zijn hierbij van belang. Meer dan bij andere emoties zou bij de liefde het verleden daarnaast nog een rol spelen. Het verleden zou van invloed zijn op iemands huidige emoties. Het is daarom van belang iemands verleden te kennen om diens houding met betrekking tot de liefde te kunnen begrijpen.²²

Liefde in literatuur

Vanwege het feit dat een verhaal een geschiedenis kan vertellen en relaties met anderen kan beschrijven is een roman volgens Nussbaum beter dan een analytisch filosofische tekst in staat de liefde inzichtelijk te maken.²³ Met de liefde is iedere mens bekend en ook haar complexiteit zal door velen erkend worden. Volgens Nussbaum is de liefde daarom een thema in de literatuur waar de meest diepgaande belangstelling naartoe gaat. Juist doordat de liefde zo complex is, worden hier graag verhalen over gelezen. De lezer kan aan de hand van verhalen meer inzicht in de eigen situatie krijgen of de bevestiging vinden dat de liefde een raadsel is en dat de lezer daarin niet alleen staat. Het liefdesverhaal zou zich laten dienen als instrument om het verlangen en de pijn die met liefde gepaard gaan te onderzoeken.²⁴

¹⁶ M. Houellebecq, *Mogelijkheid van een eiland* (Amsterdam 2008) 165.

¹⁷ J. Armstrong, *De filosofie van de liefde: De verbeelding van de intimiteit* (Amsterdam 2003) 131.

¹⁸ M.C. Nussbaum, *Oplevingen van het denken: Over de menselijke emoties* (Amsterdam 2009) 124.

¹⁹ 413.

²⁰ Nussbaum, *Oplevingen van het denken*, 17.

²¹ Idem, 409.

²² Idem, 409-10.

²³ Idem, 408.

²⁴ Idem, 405.

*Hun egoïsme kent geen grenzen meer – dat is waar het individuele bestaan toe leidt.*²⁵

3. Liefde bij Houellebecq

In 'Elementaire deeltjes' wordt het belang van de liefde door Houellebecq's Annabelle hoog geacht. Zij stelt geen gelukkig leven gehad te hebben, *ik denk dat ik te veel belang hechtte aan de liefde.*²⁶ Voor haar dient de liefde als voorwaarde voor geluk. De houding van Annabelle ten opzicht van de liefde is echter niet exemplarisch voor de personages van Houellebecq. Vooral zijn mannelijke hoofdpersonen lijken aan de liefde niet veel waarde te hechten. De manier waarop zij de liefde beleven zal blijken uit een interpretatie van twee van Houellebecq's romans. Samen met 'Elementaire deeltjes' zal het later verschenen 'Mogelijkheid van een eiland' behandeld worden.

De romans

In 'Elementaire deeltjes' maakt de lezer kennis met de halfbroers Bruno en Michel, een onderwijzer en een moleculair bioloog. Zij zijn twee tegenovergestelde karakters. De seksueel geobsedeerde Bruno heeft een uitgesproken persoonlijkheid terwijl de sobere Michel een afgezonderd, ascetisch aandoend leven leidt. Het wel en wee in de het dagelijks leven van de halfbroers en hun relaties met anderen worden uitvoerig beschreven. Zo is de liefdesrelatie tussen Bruno en Christiane een belangrijke ontwikkeling in de roman. Eveneens van belang is de relatie tussen Michel en Annabelle, de belangrijkste vrouw in het leven van Michel.

In de epiloog van 'Elementaire deeltjes' blijkt dat Michel door middel van klonen een nieuwe mens heeft ontworpen. Het blijkt dat het tevens een nieuwe mens is die de geschiedenis van de halfbroers aan de lezer heeft verteld. De komst van de nieuwe soort wordt beschreven als een zo genaamde *metafysische omwenteling* in de geschiedenis van de mensheid. De opkomst van het christendom en de opkomst van de moderne wetenschap en technologie zouden twee eerdere omwentelingen van deze aard geweest zijn. Het merendeel van de beschreven gebeurtenissen in 'Elementaire deeltjes' speelt zich af na de tweede omwenteling, de tijd waarin Bruno en Michel leven. Met de komst van de wetenschap en technologie zou er een koude en individualistische cultuur zijn ontstaan. Dit is eveneens de tijdsgeest in 'Mogelijkheid van een eiland'.

'Mogelijkheid van een eiland' vertelt het verhaal van Daniel. Hij is een succesvolle cabaretier maar zijn carrière geeft hem geen voldoening meer. Daniel gaat op zoek naar een nieuwe manier van zingeving in het leven. Tijdens zijn innerlijke zoektocht verruilt hij zijn vrouw Isabelle voor het veel jongere meisje Esther.

Ook in 'Mogelijkheid van een eiland' maakt de lezer kennis met een nieuw menselijke soort. De kloon laat dit keer echter niet tot de epiloog op zich wachten, maar verschijnt al vroeg in het verhaal. Daniels levensverhaal wordt namelijk afgewisseld met commentaren van leden van deze nieuwe soort, welke een kloon van Daniel zelf zijn. Daniel wordt zodoende Daniel¹. De commentaren worden voor het eerst gegeven door Daniel²³, waarna Daniel²⁴ en Daniel²⁵ volgen. Van deze laatste kloon komt de lezer het meeste te weten. Hij is bovendien de hoofdpersoon in de epiloog en sluit daarmee de roman af.

De liefde als thema

In beide romans is de liefde een belangrijk thema. De liefdeslevens van de mannelijke hoofdpersonen zijn niet bepaald rooskleurig. De mannen worstelen met hun gevoelens en proberen alternatieve wegen om bevrediging te vinden. Een ongelukkige jeugd, de westerse cultuur en de ouderdom lijken hun zoektocht echter niet te bevorderen. Eveneens is in beide romans te lezen hoe een nieuwe mens zijn intrede doet. In 'Elementaire deeltjes' wordt deze al geïntroduceerd, waarna de nieuwe mens in 'Mogelijkheid van een eiland' inhoudelijk meer gestalte krijgt. De romans onderscheiden zich van ander werk van Houellebecq doordat er naast kritiek op de individualistische cultuur eveneens een beeld van een alternatieve samenlevingsvorm gegeven wordt. De nieuw menselijke soort vervangt de huidige mens en haar schijnbaar liefdeloze situatie.

Op basis van de twee romans zal het thema 'liefde' bij Houellebecq belicht worden. Om de aanwezigheid of de benadering van de liefde in zijn werk te kunnen duiden worden de fases van een mensenleven vergeleken met het nieuw menselijke bestaan. Beginnend bij de kindertijd en de bepalende rol die de moederliefde hier heeft, zal toegewerkt worden naar de gevolgen hiervan voor het liefdesleven van een volwassene. Het vergelijk van een mensenleven met het nieuw menselijk bestaan zal inzichtelijk maken welke voorwaarden de liefde aan haar aanwezigheid stelt. De romans zullen afwisselend aan bod komen, daar zij elk

²⁵ M. Houellebecq, *Elementaire deeltjes* (Amsterdam 2002) 196.

²⁶ Idem, 249.

bij verschillende thema's beter tot voorbeeld dienen. Zo biedt 'Elementaire deeltjes' de mogelijkheid inzicht te krijgen in het belang van de kindertijd voor de liefde, terwijl 'Mogelijkheid van een Eiland' zich beter leent om de liefde met betrekking tot de nieuwe mensheid te analyseren.

*De eeuwigheid van de kindertijd is een korte eeuwigheid, maar dat weet hij nog niet.*²⁷

4. Het belang van de kindertijd

In lijn met ontwikkelingspsychologische theorieën stelt Nussbaum dat de kindertijd bij de mens een belangrijke rol in de ontwikkeling van emoties speelt. Afwezigheid van ouderliefde in de jeugd zou leiden tot een verstoring in de ontwikkeling van het gevoelsleven. Emoties zouden enkel betrouwbaar zijn als de opvoeding van een kind goed is verlopen.²⁸

Het belang van de kindertijd voor het emotionele leven van een volwassene zal hier nader bekeken worden met betrekking tot de mannelijke personages van Houellebecq in de roman 'Elementaire deeltjes'. In hoeverre de jeugd van Bruno en Michel bepalend is geweest voor hun huidige gedrag en of er sporen uit het verleden te herleiden zijn tot hun omgang met de liefde zal blijken uit de volgende analyse.

Ouderliefde

Nussbaum stelt dat emoties van een volwassene sporen van emoties uit het verleden in zich hebben. Ervaringen uit het verleden zouden geprojecteerd worden op huidige situaties.²⁹ Zodoende is de al dan niet ervaren ouderliefde zeer bepalend voor latere liefdesrelaties. De relatie met de eigen ouders is immers de eerste liefdesrelatie die in het leven aangegaan wordt en zal daarmee het fundament van het gevoelsleven vormen.

In Houellebecqs 'Elementaire deeltjes' wordt er veel aandacht geschonken aan de kindertijd van halfbroers Bruno en Michel. Beiden zijn zij opgegroeid zonder ouderliefde. De afwezigheid van een vader en de verbroken band met hun moeder zouden geleid kunnen hebben tot de emotioneel verstoorde karakters van de volwassen mannen. Michel is niet in staat om lief te hebben en zijn emoties te tonen, terwijl Bruno zijn toevlucht zoekt in seksueel contact.

Bruno heeft in zijn jeugd geen veilig thuis gehad. Hij verbleef op een internaat waar hij het zwaar te verduren had. Het gemis van liefde heeft hem hard gemaakt. De afwezigheid van een ouder tijdens de jeugd zou volgens Nussbaum een bron van diepgaande wrok en woede zijn.³⁰ De houding die Bruno aanneemt naast het sterfbed van zijn moeder bevestigt deze stelling. Hoewel zij op sterven ligt kan Bruno geen begrip voor haar opbrengen. Hij neemt een ongeïnteresseerde houding aan en uit zich in grove taal over de onvrede die hij voelt in relatie tot zijn moeder. De band tussen moeder en zoon wordt niet meer hersteld.

Hoewel de moederliefde ook voor Michel ontbrak, heeft hij in zijn jeugd wel liefde gekend. Er was sprake van een onzelfzuchtige liefdesrelatie tussen Michel en zijn grootmoeder, door wie hij is opgevoed. Michels grootmoeder zou vol liefde en toewijding haar leven aan anderen gegeven hebben. Na het verlies van zijn grootmoeder richt Michel zich meer en meer in zichzelf. Michel benadert het leven als een berekenbaar gegeven en hij legt het liefst alles vast in wetmatigheden. *De mensenwereld, begon hij te beseffen, was teleurstellend, vol angst en bitterheid. Wiskundige vergelijkingen brachten hem serene, krachtige genoegens.*³¹ Hiermee wordt Michel een emotioneel gesloten persoon.

Een ambivalente relatie

De aanwezigheid van ouderliefde is echter niet de enige invloedrijke factor voor een stabiele of gelukkige jeugd. Ook als er volop liefde aanwezig is blijft de liefde begrensd. Nussbaum geeft aan dat de emoties van ouder en kind een diepe ambivalentie kennen. Zo stelt zij dat de eisen van kinderen onbegrensd zijn, terwijl ouders eindige mensen zijn.³² Doordat een ouder niet altijd de gevraagde aandacht kan geven ontstaat er teleurstelling bij het kind. In latere liefdesrelaties zal het besef van de begrensdheid en onbeheersbaarheid van liefdesobjecten echter alleen nog maar toenemen. Emotionele ontwikkeling zou volgens Nussbaum de taak hebben met die ambivalentie om te gaan en deze te overwinnen.³³

²⁷ M. Houellebecq, *Elementaire deeltjes* (Amsterdam 2002) 35.

²⁸ M. Boenink, 'Liefde als bron van ambivalentie: Een interview met Martha Nussbaum', in: Idem(ed.), *Wat liefde weet: Emoties en moreel oordelen* (Amsterdam 1998)199-220,208-9.

²⁹ M.C. Nussbaum, *Oplevingen van het denken: Over de menselijke emoties* (Amsterdam 2009) 158.

³⁰ Boenink, 'Liefde als bron van ambivalentie', 209.

³¹ Houellebecq, *Elementaire deeltjes*, 73.

³² Boenink, 'Liefde als bron van ambivalentie', 208.

³³ Ibidem

De eindigheid van geluk

Bruno en Michel dragen beiden sporen uit een onevenwichtige jeugd met zich mee en zijn mede hierdoor geworden wie zij zijn. Hoe ontwricht het gevoelsleven van de volwassen halfbroers ook mag zijn, een opvallend gegeven is dat zij als kind wel degelijk geluk ervoeren. Bruno zou het *hoogste aardse geluk* in zijn kindertijd gekend hebben, toen hij op zijn driewieler door het huis van zijn grootouders reed.³⁴ Een kind schijnt ondanks moeilijke omstandigheden toch gelukkig te kunnen zijn. Het gemis van liefde lijkt pas later zijn uitwerking te hebben. Ook de herinnering aan de kindertijd lijkt pijnlijker dan de ervaring tijdens de kindertijd zelf, welke juist gelukkig van aard is. Zo heeft Michel een fijne tijd ervaren bij zijn grootmoeder maar voelt hij zich verward en droevig wanneer hij terugkeert naar plek waar hij opgroeide.³⁵ Ook Bruno kende zijn gelukkigste momenten in zijn kindertijd. Wanneer hij zich dit jaren later herinnert is hij veranderd in een *ontgoochelde, verbitterde veertiger*.³⁶ Het geluk uit de kindertijd blijkt eindig te zijn.

*Kinderen verdragen de wereld die de volwassenen voor hen hebben gemaakt, ze proberen zich zo goed mogelijk aan te passen; daarna reproduceren ze hem over het algemeen.*³⁷

De overdracht van genen

De kindertijd lijkt niet enkel van invloed te zijn op liefdesrelaties tussen volwassenen. Het is aannemelijk dat het verleden eveneens zijn uitwerking heeft op het ouderschap, wanneer iemand zelf deze functie gaat vervullen. Het falende ouderschap wordt door Bruno overgenomen. Hij weet namelijk niet hoe om te gaan met zijn eigen zoon en vermijdt daarom contact. De zoon van Bruno is een eenzelve jongen. Het is niet onwaarschijnlijk dat afwezigheid van Bruno zelf hiervan de oorzaak is. De afstandelijke relatie die Bruno als vader met zijn eigen zoon heeft wordt pijnlijk duidelijk wanneer hij hem nog eenmaal vanuit zijn auto bekijkt voordat Bruno zelf opgenomen zal worden in een psychiatrische instelling. Het contact met zijn zoon is nooit van de grond gekomen.

³⁴ M. Houellebecq, *Elementaire deeltjes* (Amsterdam 2002) 43.

³⁵ Idem, 246.

³⁶ Idem, 42.

³⁷ Idem, 269.

*Seks was de laatste mythe van het Westen.*³⁸

5. Liefde en seksualiteit

Liefde en seksualiteit worden vaak met elkaar in verband gebracht en het is nog maar de vraag of zij wel geheel los van elkaar te beschouwen zijn. Volgens de traditioneel christelijke visie zou liefde de enige juiste basis voor seksualiteit zijn. Seks wordt gezien als een emotionele handeling van moreel belang waarbij zowel lichamelijke als geestelijke hartstocht wordt vereist.³⁹ De aanwezigheid van liefde wordt als voorwaarde gesteld voor het hebben van geslachtsgemeenschap.

Er bestaan echter ook visies waarin seksualiteit niet noodzakelijk met de liefde verbonden wordt. Zo volgt uit de erfelijkheidsstelling uit de evolutionaire psychologie dat lust en liefde bij mannen te scheiden zijn. Het prehistorische doel van het hebben van gemeenschap zou voortplanting zijn. Pas na het paren zou een man zich eventueel binden.⁴⁰ Voor de vrouw zou liefde echter wel een hoofdvoorwaarde zijn voor lust. Deze verschillen zouden genetisch bepaald zijn en zich onbewust doen laten gelden.⁴¹

Ook Nussbaum doet uitspraak over het verband tussen liefde en seksualiteit. Volgens haar is de seksuele begeerte nauw verbonden met emoties. Zo zou seksualiteit sterk gerelateerd zijn aan liefde, de liefde is volgens Nussbaum immers een emotie. De begeerte zou echter een complex verschijnsel zijn. Dit komt door de drift, welke naast de emoties een eigen rol speelt. Nussbaum stelt dat driften signalen van lichamelijke behoefte zijn.⁴² Waar emoties object- en aan waarden gebonden zijn, zou de drift onafhankelijk van een aanwezig object ontstaan en bevrediging eisen. De seksuele begeerte blijft daarom zelfs bestaan als er geen geschikt concreet object aanwezig is.⁴³

Seksuele verlangens

In de romans van Houellebecq laten Bruno en Daniel zich leiden door de seksuele begeerte. Hebben zij geen seks, dan denken zij hier wel aan of praten zij erover. Seksueel georiënteerd personage bij uitstek is Bruno. Hij heeft seks zelfs tot doel van zijn leven gemaakt. Constant is hij op zoek naar een lustobject om zijn seksuele verlangens te bevredigen.

Waar Bruno een extreem voorbeeld is van een door seks geobsedeerd persoon kan er in de literatuur van Houellebecq eveneens kennis gemaakt worden met andere personages. Michel is het tegenovergestelde van halfbroer Bruno en haalt geen voldoening uit seksualiteit. *De term genot alleen al leek moeilijk op hem van toepassing.*⁴⁴ Michel ziet seksualiteit niet als genot en daarbij ook niet als noodzakelijk middel om nageslacht te produceren. Hij is de uitvinder van de nieuwe mens in 'Elementaire deeltjes'. De genetische code van de mens wordt door hem kunstmatig doorgegeven. *Dan zou de seksualiteit zich in haar ware gedaante vertonen: als een nutteloze, gevaarlijke en regressieve functie.*⁴⁵ Het doel van seksualiteit, de voortplanting, wordt door hem op een andere manier gerealiseerd. Zo wordt seks geheel overbodig, het verliest immers de enige functie die het volgens Michel nog had. De visie van Michel met betrekking tot seksualiteit is uiterst somber. Toch wordt seksualiteit ook door de personages die zich hier vrijwel onophoudelijk goed gestemd mee bezig houden niet louter als positief gegeven gezien. De constant aanwezige begeerte brengt namelijk kwelling voort.

Op zoek naar bevrediging

In zowel 'Elementaire deeltjes' als 'Mogelijkheid van een eiland' bezoeken de hoofdpersonages oorden waar seksualiteit wordt samengebracht met religie. In de liberale samenleving is het christendom taboe en er wordt daarom naar alternatieve wegen gezocht om nader tot elkaar te komen. Seksualiteit zou in een new age gedaante mensen samenbrengen en een vorm van zingeving zijn.

Op zoek naar seksuele bevrediging bezoekt Bruno het 'Oord van Verandering', waar tussen de religieuze workshops door de seks zegeviert. Hoewel Bruno aanvankelijk gretig deelneemt aan de activiteiten slaat zijn stemming al snel om. Het blijkt dat hij ook hier geen voldoening gaat vinden. *Het Oord van Verandering was bij uitstek een plaats van seksuele vrijheid en ongebreidelde begeerte, en als zodanig moest*

³⁸ M. Houellebecq, *Elementaire deeltjes* (Amsterdam 2002) 141.

³⁹ J. Armstrong, *De filosofie van de liefde: De verbeelding van de intimiteit* (Amsterdam 2003) 151.

⁴⁰ Idem, 25-26.

⁴¹ Idem, 27.

⁴² M.C. Nussbaum, *Oplevingen van het denken: Over de menselijke emoties* (Amsterdam 2009) 122.

⁴³ Idem 120-21.

⁴⁴ Houellebecq, *Elementaire deeltjes*, 228.

⁴⁵ Idem, 286.

het wel een plaats van neerslachtigheid en verbittering worden, meer dan enige andere.⁴⁶ Hoe harder Bruno op zoek gaat naar bevrediging, hoe groter de teleurstelling wordt.

In 'Mogelijkheid van een eiland' speelt de sekte van de Elohim een belangrijke rol. Daniel komt met deze sekte in aanraking wanneer ook hij op zoek is naar een alternatieve weg van zingeving in het leven. Binnen de sekte wordt de niet bezitterige liefde aangemoedigd. Er is hier sprake van een terugkeer van de vrije liefde nadat deze in 'Elementaire deeltjes' afgeschreven was. Daniel is echter niet in staat op deze manier lief te hebben. De afhankelijkheid van de liefde van zijn vriendin Esther neemt steeds meer bezit van hem. Juist het feit dat hij haar niet voor zichzelf kan hebben kwelt hem. De onbeheersbaarheid van het liefdesobject valt hem zwaar.

Het ideaal van de vrije liefde leek Bruno op zijn buik geschreven te zijn. Toch biedt dit fenomeen ook voor hem geen uitkomst. Zijn onstilbare verlangen lijkt het meest belastend te zijn. Bruno is continu op zoek naar bevrediging en kan deze klaarblijkelijk niet vinden. Dit is niet verwonderlijk, de begeerte blijft immers bestaan en kan niet gestild worden. Om seksualiteit als positief gegeven te kunnen beschouwen moet wellicht de emotie liefde hierbij betrokken worden.

Lichaam en geest

In de verscheidene visies met betrekking tot seksualiteit en liefde blijkt emotionele betrokkenheid bij nader inzien toch van belang te zijn. Volgens de evolutionaire visie was seksualiteit oorspronkelijk gericht op het produceren van nageslacht, maar emoties bleken bij het paren toch een rol te gaan spelen. Emotionele verbondenheid werd gunstig voor de voortplanting omdat deze een voortplantingsvoordeel met zich mee zou brengen. Toewijding tussen partners zou namelijk zorgen voor een sterker nageslacht.⁴⁷ Zodoende zouden seksualiteit en liefde met elkaar verbonden geraakt zijn.

Hoewel volgens Nussbaum de begeerte op basis van de drift op zichzelf kan bestaan worden er volgens haar wel emoties gevoeld met betrekking tot diegenen die in de seksuele begeerte voorzien.⁴⁸ Bij seksuele verlangens zouden intentionaliteit en selectiviteit vereist zijn.⁴⁹ Lichamelijke behoefte is slechts een deel van de seksuele begeerte. Hoewel de drift niet aan waarden gekoppeld zou zijn is de concrete persoon die in de seksuele begeerte voorziet dat wel. Deze ander wordt gezien als waardevol object. Nussbaum stelt dat erotische liefde niet afhankelijk is van concrete lichamelijke verschijnselen, maar de creatie van verlangens zou grotendeels plaatsvinden in de geest. Seks zou kortstondig het lichamelijke verlangen kunnen stillen, maar vooral erotische gedachten en fantasieën creëren de begeerte.⁵⁰ Bovendien is het de geest die het object tot een uniek en waardevol object verheft.

Het emotionele belang

Dat er emoties gevoeld worden tegenover seksuele partners is een interessant uitgangspunt. In het geval van Houellebecq's hoofdpersonages is het een uitdaging deze stelling te onderbouwen. Niet alleen hebben zij een complex karakter, het zijn ook nog eens mannen. Terugkomend bij Bruno, hij lijkt in eerste instantie geen emoties te voelen voor de objecten die in zijn seksuele behoeften voorzien. De seksuele passages in 'Elementaire deeltjes' zijn wat langgerekt en doen pornografisch aan. Zij krijgen echter meer betekenis naarmate de achtergrond van Bruno's leven zich verder ontvouwt. Zijn situatie wordt des te meer en pijnlijker zichtbaar. Wanneer Christiane in zijn leven verschijnt leert de lezer echter een andere Bruno kennen. Nog altijd bedrijft Bruno veelvuldig de liefde en hij deelt zelfs zijn partners met Christiane, maar de exclusieve liefde vinden zij bij elkaar. Emoties zijn in hun relatie een rol gaan spelen. Bruno deelt namelijk niet alleen het bed met Christiane, maar ook zijn gevoelens. Zo vertelt hij haar over zijn moeilijke kindertijd, iets wat hij nooit eerder aan iemand vertelde. Zijn moeilijke jeugd kan bovendien de verklaring zijn voor zijn verstoorde seksuele gedrag. Wellicht is Bruno op zoek naar geborgenheid en is hij niet enkel op zoek naar seksueel contact, want dit bevredigt niet of slechts tijdelijk. Seks lijkt voor hem slechts een toevlucht om de eenzaamheid te bestrijden. Achter de dwang naar seks gaat een gevoeliger, emotioneel motief schuil. Deze constatering dringt ook tot Bruno door. *Eén van de meest verbazingwekkende eigenschappen van de lichamelijke liefde is toch wel het gevoel van intimiteit dat ze verschaft zodra ze gepaard gaat met een minimum aan wederzijdse sympathie.*⁵¹

⁴⁶ M. Houellebecq, *Elementaire deeltjes* (Amsterdam 2002) 115.

⁴⁷ J. Armstrong, *De filosofie van de liefde: De verbeelding van de intimiteit* (Amsterdam 2003) 25.

⁴⁸ M.C. Nussbaum, *Oplevingen van het denken: Over de menselijke emoties* (Amsterdam 2009) 120.

⁴⁹ Idem, 125.

⁵⁰ Idem, 412.

⁵¹ Houellebecq, *Elementaire deeltjes*, 157.

Armstrong stelt dat seks een directe manier kan zijn om liefde te uiten. De sensuele nabijheid zou seks het sterkst met liefde verbinden.⁵² Door de geborgenheid die Bruno bij Christiane vindt verandert zijn houding. Seksualiteit blijft een grote rol spelen in zijn leven, maar in combinatie met de liefde brengt deze nu ook bevrediging. Met Christiane is Bruno gelukkig, via seksualiteit ervaart hij de liefde.

Hoewel de begeerte zal blijven bestaan vormt deze niet langer een bron van frustratie wanneer de liefde in het spel is. Seksueel genot kan wel degelijk geborgenheid en bevrediging brengen, maar heeft daar de emotie liefde voor nodig. Concluderend kan gesteld worden dat liefde en seksualiteit te scheiden zijn, maar dat de liefde een voorwaarde is om uit seks voldoening te kunnen halen. Dit geldt zelfs voor de seksbeluste mannen van Houellebecq.

⁵² Armstrong, *De filosofie van de liefde*, 149-50.

*In werkelijkheid is de mens altijd doodsbang geweest voor de dood, hij heeft het vooruitzicht van zijn eigen verdwijning of zelfs van zijn eigen aftakeling nooit zonder angst onder ogen kunnen zien.*⁵³

6. Natuurlijke gebreken

Hoewel seksualiteit de liefde nodig heeft om bevredigend te zijn, blijft het lichaam een belangrijke rol spelen in het liefdesleven van een mens. Volgens Augustinus zou er in de liefde een ontwikkeling plaats moeten vinden welke begint bij de vleselijke begeerte en eindigt bij geestelijke liefde. Naarmate de liefde groeit zou de begeerte afnemen. De liefde zou steeds groter worden, totdat zij niet meer kan groeien. Augustinus stelt dat er daar volmaakte geestelijke gezondheid zal zijn *'waar geen dood nog strijd levert'*.⁵⁴ Bij de personages van Houellebecq blijft de lichamelijke liefde echter gelden als voorwaarde voor geluk in een liefdesrelatie. *Het verdwijnen van de erotiek wordt altijd op de voet gevolgd door het verdwijnen van de tederheid.*⁵⁵ Houellebecq Daniel gelooft dan ook niet in een *'verheven zielsverbondenheid'*⁵⁶, het verdwijnen van de lichamelijke liefde leidt volgens hem zonder meer tot het einde van een relatie. Naarmate de ouderdom vordert zou de aantrekkelijkheid van een partner afnemen en daarmee de kans op een relatiebreuk vergroten. De erotiek kan weer opgezocht worden door een nieuwe partner te kiezen. Bruno en Daniel zullen vroeg of laat echter ook te maken krijgen met de aftakeling van hun eigen lichaam.

De vergankelijkheid van het lichaam

Houellebecq laat in zijn literatuur de visie naar voren komen dat ouderdom een negatief gegeven is en dat vooral met betrekking tot de seksuele begeerte jeugdigheid vereist is. In 'Mogelijkheid van een eiland' kan Daniel niet met het ouder worden van zijn partners overweg. Zijn eigen vrouw Isabelle wordt langzaam aan afgeschreven en vervangen door het veel jongere meisje Esther. Daniel wil een jong lichaam begeren. Ook Bruno is constant op zoek naar een jong lustobject en gaat daarin nog verder dan Daniel. *Voor een klein poesje verpakt in een minirokje voelde hij zich nog altijd bereid tot het einde van de wereld te gaan.*⁵⁷

Jonge lichamen worden begeerd, ouderen worden niet meer aantrekkelijk, zelfs afstotelijk gevonden. De nadruk wordt gelegd op jeugdigheid, waarvan de seksuele aantrekkingskracht afhankelijk zou zijn. Het behoud van jeugdigheid wordt gepropageerd door bijvoorbeeld crèmes aan de man te brengen. *Van alle aardse goederen is lichamelijke jeugd overduidelijk het waardevolste.*⁵⁸ Zo houdt de westerse cultuur het schoonheidsideaal in stand.

Ook beweeglijkheid blijkt van belang bij het kiezen van een liefdespartner. Dit kan verklaren waarom jeugdigheid binnen de maatschappij zo hoog in het vaandel wordt geplaatst. Bovendien sluit deze aanname aan bij het feit dat Bruno Christiane verlaat wanneer zij in een rolstoel terecht komt. Ook wilde zijzelf op dat moment niet meer verder leven, zij pleegt zelfmoord. Haar lichamelijke beperking doet afbreuk aan haar aantrekkelijkheid en eigenwaarde. Bruno wordt geconfronteerd met haar zwakte waardoor er bij hem onzekerheid en angst ontstaat.

Het dodelijke verval

De personages van Houellebecq blijken fysieke beperkingen en de eindigheid van het eigen lichaam niet te kunnen verdragen. Hierdoor ontstaat er angst voor de aftakeling en de ouderdom en wordt de dood zelfs boven beiden verkozen. Niet alleen Christiane pleegt zelfmoord wanneer zij lichamen beperkt is, ook Annabelle maakt deze beslissing wanneer zij ernstig ziek wordt. *Die rationele afweging van genot en pijn, die iedereen vroeg of laat gedwongen wordt te maken, loopt als men ouder wordt onvermijdelijk op zelfmoord uit.*⁵⁹ In 'Elementaire deeltjes' wordt duidelijk dat dit fenomeen zich in de toekomst steeds verder zou gaan ontwikkelen. Het menselijk lijden zou te overheersend worden, waarna steeds meer mensen vrijwillig en vroegtijdig voor de dood gaan kiezen.

De vergankelijkheid van het menselijk lichaam wordt door de personages van Houellebecq niet geaccepteerd, zij vluchten hiervoor. De mannen doen dit door het jeugdige te zoeken in hun sekspartners. De vrouwen worden hierdoor min of meer genoodzaakt jong te blijven, een onmogelijk opgave. Uiteindelijk wordt de dood zelfs als enige uitweg gezien. Volgens Nussbaum zou de mens liefde moeten cultiveren die de

⁵³ M. Houellebecq, *Elementaire deeltjes* (Amsterdam 2002) 277.

⁵⁴ A. Augustinus, *Handboekje over geloof, hoop en liefde* (Leuven 2008) 94.

⁵⁵ M. Houellebecq, *Mogelijkheid van een eiland* (Amsterdam 2008) 63.

⁵⁶ Ibidem

⁵⁷ Houellebecq, *Elementaire deeltjes*, 113.

⁵⁸ Idem, 277.

⁵⁹ Idem, 266.

eindigheid van het eigen en andermans lichaam accepteert als iets positiefs.⁶⁰ Wanneer dit gedaan wordt krijgt de liefde veel meer mogelijkheden. Het besef van eindigheid van het eigen lichaam vormt bij Houellebecq echter een belemmering om de liefde in stand te houden. Het einde wordt bovendien niet afgewacht maar door de mens zelf in gang gezet.

Metafysische, godsdienstige en kosmische overtuigingen zouden volgens Nussbaum bijdragen aan de vormgeving van emoties. Zo is bijvoorbeeld angst voor de dood van invloed op de emoties en het handelen van de mens.⁶¹ In de liberale samenleving ontbreekt het geloof in een leven na de dood. In Houellebecqs literatuur lijkt angst voor de dood met het christendom uit de samenleving verdwenen te zijn. Vanwege de opvattingen dat er na de dood niets zal volgen zal zelfmoord dan ook makkelijker te verkiezen zijn boven lichamelijk lijden. Het lijden lijkt immers een veel grotere angst op te roepen dan de dood. Angst ontstaat overigens niet alleen met betrekking tot lichamelijk lijden, ook de vrees voor emotionele verwondingen belemmert de liefde.

*Ieder van ons mag dan een zeker weerstandsvermogen hebben maar ten slotte sterven we allemaal van liefde, of liever gezegd van gebrek aan liefde, dat leidt uiteindelijk onontkoombaar tot de dood.*⁶²

De liefde faalt

Voordat Bruno Christiane ontmoet is hij voortdurend op zoek naar een jong lustobject. Bij Christiane vindt hij de liefde maar het geluk is niet van lange duur. Haar fysieke beperking vormt immers een obstakel om de liefde voort te zetten. Bruno durft zich niet over te geven aan de liefde. De nadruk ligt nog altijd te veel op vitaliteit en het uiterlijke vertoon. Hoewel Bruno verwachtte dat de 'komedie van de lichamelijke liefde'⁶³ af zou nemen naarmate de ouderdom vordert, is dit niet voldoende gebleken om in voor- en tegenspoed van elkaar te houden. Daniel verlaat zijn Isabelle wanneer zij niet meer aan het schoonheidsideaal voldoet. Bij Esther worden Daniels seksuele verlangens vervuld maar laat de liefde op zich wachten. Hier wordt hij ongelukkig van en ook hij pleegt zelfmoord.

De liefde kent altijd een keerzijde en resulteert uiteindelijk in een onontkoombaar falen. Het lijden dat met de liefde gepaard gaat kan niet overwonnen worden door de mens. Het accepteren van deze kwetsbaarheid is eveneens onmogelijk, dit lijkt althans de conclusie van Houellebecqs personages te zijn.

Het falende gen

Armstrong buigt zich in zijn studie naar de liefde over een interessante stelling. Het mislukken van de liefde zou de schuld zijn van de evolutie van de soort.⁶⁴ Dit volgt althans uit de erfelijkheidsstelling. De mogelijkheid om liefde te ervaren zou onderdeel zijn van de erfelijke aanleg van de mens.⁶⁵ Genetische veranderingen in de structuur van de hersenen zouden tot gevoelsvormen en gedragspatronen leiden waarover het individu geen controle heeft.⁶⁶ Zo zouden bijvoorbeeld natuurlijke genetische verschillen tussen mannen en vrouwen er onontkoombaar toe leiden dat de liefde faalt. Armstrong erkent de negatieve kanten van de liefde, maar stelt hierbij dat niet enkel de evolutie hiervan de oorzaak is. Ook cultuur en de persoonlijke achtergrond zouden een bepalende rol spelen in iemands vermogen lief te hebben.⁶⁷

⁶⁰ M. Boenink, 'Liefde als bron van ambivalentie: Een interview met Martha Nussbaum', in: Idem(ed.), *Wat liefde weet: Emoties en moreel oordelen* (Amsterdam 1998)199-220, 209.

⁶¹ M.C. Nussbaum, *Oplevingen van het denken: Over de menselijke emoties* (Amsterdam 2009) 138.

⁶² M. Houellebecq, *Mogelijkheid van een eiland* (Amsterdam 2008) 152.

⁶³ M. Houellebecq, *Elementaire deeltjes* (Amsterdam 2002) 155.

⁶⁴ J. Armstrong, *De filosofie van de liefde: De verbeelding van de intimiteit* (Amsterdam 2003) 27.

⁶⁵ Idem, 22.

⁶⁶ Idem, 26.

⁶⁷ Idem, 30.

*Liefde is gemakkelijk te definiëren, maar komt weinig voor- in de orde der levende wezens. Via de hond brengen wij hulde aan de liefde, en aan de mogelijkheid ervan.*⁶⁸

7. Mogelijkheid van de liefde

In de romans van Houellebecq blijken mensen er onderling niet in te slagen de mogelijkheden van de liefde te benutten. In 'Mogelijkheid van een eiland' is er echter één liefde die wèl stand houdt. Dit is de liefde van Daniel voor zijn hondje Fox. Deze relatie tussen mens en hond is gebaseerd op onvoorwaardelijke liefde en is mogelijk dankzij de hond, welke in de roman wordt gepresenteerd als een *liefdesmachine met meezuigende werking*.⁶⁹ Het vermogen lief te hebben zou in de aard van de hond besloten liggen. Als reactie op zijn onvoorwaardelijke liefde is de mens even intens van het beest gaan houden. Helaas is deze wisselwerking niet bij mensen onderling van kracht.

De kwetsbaarheid van het bestaan

Net als de liefde is het leven zelf niet volledig beheersbaar. Het onvermogen van de mens om invloed uit te oefenen op de loop der dingen kan resulteren in verscheidene houdingen ten opzichte van het bestaan. De Mul geeft aan dat iedere cultuur specifieke manieren ontwikkelt om met dit noodlottige toeval te kunnen leven. Hij onderscheidt de tragische, christelijke, moderne en postmoderne houding. De tragische houding is aanwezig in de Griekse tragedie, waarin het lot heroïsch op de schouders genomen wordt.⁷⁰ De christelijke houding gelooft niet in toeval, maar gaat er vanuit dat alles een doel heeft. Hierbij wordt het eeuwig heil in het vooruitzicht gehouden.⁷¹ Met de ontwikkeling van de moderne wetenschap en techniek is er een nieuwe houding ontstaan. De moderne houding gaat uit van de beheersbaarheid en maakbaarheid van het lot door deze nieuwe technologieën. De rol van God wordt hier overgenomen door de mens.⁷² Door de moderne beheersbaarheid leek het kwaad te kunnen worden uitgebannen. Het noodlot blijkt echter niet te verdrijven te zijn. De postmoderne houding pleit daarom opnieuw voor de erkenning van de tragische dimensie van het menselijk bestaan.⁷³ Nussbaums filosofie sluit aan bij de postmoderne houding. Met betrekking tot de liefde benadrukt zij dan ook de ambivalentie die hieraan eigen is.

De ambivalentie van de liefde

Liefde is een doel of ideaal in het menselijk leven. Door haar afhankelijkheid van gevoel en haar onvoorspelbaarheid is zij echter een moeilijk te bereiken ideaal. Augustinus benadrukt volgens Nussbaum dat gevoelens van verlangen, onvolledigheid en passiviteit eigen zijn aan de liefde en dat het stillen van deze gevoelens niet mogelijk is. Juist het verdriet dat uit deze onmacht voortkomt zou waardevol zijn.⁷⁴ Nussbaum stelt zelf eveneens dat de liefde paradoxaal is. De liefde is een zeer waardevol gegeven maar brengt door de intense toewijding aan anderen partijdigheid en kwetsbaarheid met zich mee. Negatieve emoties zoals bijvoorbeeld jaloezie, woede en wrok kunnen hiermee gepaard gaan. De negatieve kanten van de liefde moeten volgens Nussbaum overwonnen worden om de ambivalentie van de liefde te kunnen overwinnen.⁷⁵

Door de onzekerheid die de liefde met zich meebrengt is het moeilijk zich volledig aan de liefde over te geven. Er zal aanvaard moeten worden dat de mens niet alles in het leven kan beheersen of beïnvloeden. Juist door de negatieve emoties die inherent zijn aan de liefde te accepteren krijgt zij de mogelijkheid te groeien. Armstrong ziet deze houding tegenover emoties als volwassenheid van de liefde. Juist de acceptatie van het feit dat de vurige begintijd van de liefde tijdelijk is, zou volgens hem nodig zijn om de liefde te ontwikkelen en voort te laten duren.⁷⁶ Ontwikkeling staat bij Armstrong centraal. Voor hem is het van belang dat verandering geaccepteerd wordt en dat de eigen opstelling en gevoelens bijgesteld worden. Zodoende kan er gepoogd worden een optimistisch beeld van de liefde te behouden, ondanks teleurstellingen en problemen.⁷⁷

⁶⁸ M. Houellebecq, *Mogelijkheid van een eiland* (Amsterdam 2008) 164.

⁶⁹ Idem, 165.

⁷⁰ J. de Mul, *De domesticatie van het noodlot: De wedergeboorte van de tragedie uit de geest van de technologie* (Kampen 2006) Idem, 43.

⁷¹ Idem, 45.

⁷² Idem 46-47.

⁷³ Idem, 48.

⁷⁴ M.C. Nussbaum, *Oplevingen van het denken: Over de menselijke emoties* (Amsterdam 2009) 470-72.

⁷⁵ M. Boenink, 'Liefde als bron van ambivalentie: Een interview met Martha Nussbaum', in: Idem(ed.), *Wat liefde weet: Emoties en moreel oordelen* (Amsterdam 1998) 199-220, 209.

⁷⁶ J. Armstrong, *De filosofie van de liefde: De verbeelding van de intimiteit* (Amsterdam 2003) 169.

⁷⁷ Idem, 173.

'De omwenteling zal niet geestelijk maar genetisch zijn'.⁷⁸

Een genetische omwenteling

Van Augustinus tot Nussbaum wordt er in de geschiedenis van de filosofie geopperd dat acceptatie van de ambivalentie van de liefde haar zal verrijken. De personages van Houellebecq lijken echter geen hoop meer te hebben voor de liefde. De christelijke ontkenning van het noodlot gaat voor de mannen van Houellebecq niet op. Het met de liefde gepaard gaande menselijk lijden zou een essentieel onderdeel van het bestaan zijn. Daar de liefde een intens lijden voor de mens met zich meebrengt zou zij schijnbaar beter afgeschaft kunnen worden. Zo neemt Michel in 'Elementaire deeltjes' naar de indeling van de Mul een moderne houding in ten opzichte van het leven. Met behulp van de biochemische wetenschap zet hij de creatie van de mens naar zijn hand.

De evolutie neemt in het werk van Houellebecq een belangrijke positie in. De natuur wordt steeds meer beheersbaar en de technische controle van de mens op de natuur resulteert zodoende in het ontstaan van een nieuwe mens. Door genetische manipulatie komt deze nieuwe mens tot leven. Hiermee lijkt een aantal van de gebreken van het menselijke bestaan geëlimineerd te kunnen worden. Zo verdwijnt het emotionele lijden, wordt het individualisme overstegen, en worden de aftakeling en eindigheid van het lichaam overwonnen. Uit de vertelling van de kloon in 'Elementaire deeltjes' blijkt echter dat Michel ondanks zijn eigen onvermogen om lief te hebben de mogelijkheidsvoorwaarden voor de liefde in ere hersteld zou hebben.⁷⁹ Hoe dit schijnbaar tegenstrijdige gegeven mogelijk is zal nader uitgelegd worden aan de hand van commentaren van de nieuw menselijk soort in Houellebecqs 'Mogelijkheid van een eiland'.

⁷⁸ M. Houellebecq, *Elementaire deeltjes* (Amsterdam 2002) 337.

⁷⁹ Idem, 324.

*We leven niettemin, we gaan door het leven, zonder vreugde en zonder raadsel, de tijd lijkt ons kort.*⁸⁰

8. De nieuwe mens

Waar de lezer in 'Elementaire deeltjes' slechts uit de epiloog kon opmaken hoe de nieuwe mens vorm kreeg, wordt er in 'Mogelijkheid van een eiland' een gedetailleerder beeld geschetst van deze nieuwe soort. Het zal dan ook de nieuwe mens uit 'Mogelijkheid van een eiland' zijn die in de volgende paragrafen centraal staat. Door de commentaren die de nieuwe mens in de roman schrijft op het levensverhaal van Daniel, de mens, is de vergelijking tussen beiden treffender te maken.

Een uitgedoofd gevoelsleven

De nieuwe mens die in 'Mogelijkheid van een eiland' door Houellebecq voorgesteld wordt is vrijwel ontdaan van menselijke emoties. Ook de liefde is de nieuwe mens hiermee vreemd. Zij zijn slechts nog bekend met dit fenomeen door het levensverhaal van Daniel¹, hun voorouder. De commentaren die voorgangers, die al wel tot de nieuwe soort behoorden, gegeven hebben op het levensverhaal van Daniel¹ dragen bij aan deze kennis. Emoties worden echter niet of nauwelijks meer door henzelf ervaren, deze zijn geleidelijk uit het nieuw menselijke systeem verdwenen. De verdwijning van emoties is in gang gezet door de Opperzuster. Volgens haar zouden emoties geen doel hebben en daarom worden zij de kop ingedrukt. Uiteindelijk zou de nieuwe mens totaal geen individualistische gevoelens meer mogen hebben en volgt daartoe strenge regels. Het gedrag van de nieuwe mens staat volledig vastgelegd in een gebruiksaanwijzing.⁸¹

Nussbaum stelt dat sociale normen met betrekking tot emoties per samenleving verschillen.⁸² Bovendien zou een mens sociaal aangeleerd worden wat passende emoties zijn in bepaalde omstandigheden en hoe deze geuit dienen te worden.⁸³ Daarnaast bestaat er een verschil tussen het uiten en het ervaren van emoties. Wanneer emoties niet aangeleerd of benoemd worden zou dit daadwerkelijk een ander gevoelsleven met zich meebrengen.⁸⁴ De beschrijving door de nieuwe mens van de eigen leefomstandigheden en het daarbij behorende gevoelsleven onderbouwt Nussbaums stelling. Ook al zijn hun gevoelens afgevlakt, de nieuwe mens voelt in eerste instantie nog wel degelijk emoties. De onderdrukking van emoties door de Opperzuster draagt echter bij aan de verdwijning ervan. De strenge gedragsregels lijken van invloed te zijn op zowel de uiting als de daadwerkelijke ervaring van emoties. Door het onderdrukken van de uiting van emoties wordt immers, zo blijkt uit de commentaren, gaandeweg ook de ervaring minder.

Een afgezonderd bestaan

De verschillende fases in een mensenleven bleken bepalend te zijn voor de ontwikkeling van de liefde. De nieuwe mens maakt deze ontwikkeling echter niet door. Zo speelt de opvoeding bij de nieuwe mens geen enkele rol meer. De aan- of afwezigheid van ouderliefde is daarmee niet langer van belang. Een kloon komt namelijk ter wereld in een achttienjarig lichaam en leidt een constant bestaan zonder lichamelijk verval. Aftakeling vindt abrupt plaats en de dood krijgt gestalte in de vorm van een zo genaamde overgang naar het 'intermediaire stadium'.

De leefomgeving van de nieuwe mens wordt gevormd door een compound. Afgesloten van de buitenwereld heeft de nieuwe mens enkel via de computer contact met soortgenoten. Van fysiek contact is geen sprake en seksualiteit is hiermee eveneens verdwenen. Bij de huidige mens bestond er een nauw verband tussen seksualiteit en liefde. Door de innoverende biochemische mogelijkheden is seks voor de nieuwe mens echter niet langer vereist voor de voortplanting. Zodoende zal er ook geen liefde meer uit voortkomen. Het produceren van sterk nageslacht kan immers kunstmatig geregeld worden, liefde hoeft hier geen voorwaarde meer te zijn.

De vormgeving van een samenleving geeft richting aan de emoties van haar leden. Aan de hand van normen en waarden, wetten en regels komt er in een samenleving moraliteit tot stand. Zoals gewent kent de nieuwe mens door zijn leefomstandigheden geen hevig emotioneel lijden meer. Door de opgelegde beperkingen wordt er daarentegen ook geen ruimte gegeven om bijvoorbeeld liefde te cultiveren. De Opperzuster bewerkstelligt met haar beleid het tegenovergestelde van Gods naastenliefde. Zij biedt de liefde in zijn geheel geen mogelijkheden. Dit wil echter niet zeggen dat emoties succesvol uit het menselijk gen verwijderd zijn.

⁸⁰ M. Houellebecq, *Mogelijkheid van een eiland* (Amsterdam 2008) 9.

⁸¹ Idem, 387.

⁸² M.C. Nussbaum, *Oplevingen van het denken: Over de menselijke emoties* (Amsterdam 2009) 141.

⁸³ Idem, 142.

⁸⁴ Idem, 135.

*Ik was onverlost.*⁸⁵

Op zoek naar emoties

Hoewel Daniel25 vrij van emoties zou moeten zijn is er bij deze nieuwe mens wel sprake van een melancholisch verlangen naar menselijke emoties. Ook zijn er zonder dat de nieuwe mens dit registreert of herkent als emoties, aanwijzingen die erop duiden dat er nog wel degelijk gevoelens bij hen aanwezig zijn. Bovendien is ook de behoefte naar lichamelijk contact nog niet verdwenen. Dit komt het sterkst naar voren in relatie tot het hondje Fox. *Toch zou het me zwaar vallen om een hele dag mijn hand niet door de vacht van Fox te halen en de warmte van zijn liefhebbende kleine lichaam te voelen.*⁸⁶ Ook Fox is gekloond en leeft nog altijd aan de zijde van Daniel. Wanneer het hondje overgaat naar het intermediaire stadium is er, ondanks het feit dat er weer een identieke opvolger zal komen, sprake van droevigheid bij Daniel24.

Daniel25 ontwikkelt een nog hechtere band met zijn Fox. Samen met het hondje trekt hij erop uit. Zij verlaten de steriele leefomgeving en gaan op zoek naar menselijke emoties. Volgens Nussbaum zou de fysieke situatie bepalend zijn voor emoties. Wanneer er bijvoorbeeld in harmonie met de natuur geleefd wordt zou dit invloed hebben op het gevoelsleven.⁸⁷ Hoewel het gevoelsleven van Daniel25 afgevlakt is, is het een opvallend gegeven dat hij beter begrijpt wat emoties zijn wanneer hij los komt van zijn originele leefomgeving. In de compound leeft hij met technische apparatuur, wanneer hij vertrekt geniet hij van het leven in de natuur. Gevoelens dringen vervolgens zeer langzaam maar zeker tot Daniel25 door. Zo ervaart hij een vorm van vreugde wanneer hij en Fox samen jagen. Wanneer Fox tijdens hun tocht de dood vindt maakt dit bij Daniel25 veel los. *Mijn benen begaven het, ik viel op mijn knieën voor het nog warme kadaver van mijn kleine metgezel... Ik moest een graf graven, maar vooralsnog voelde ik mij daar niet toe in staat.*⁸⁸ Zijn reactie toont zijn liefdevolle relatie tot Fox aan. Ook bij de nieuwe mens staat de hond nog altijd symbool voor verbondenheid.

De ontwikkeling van de liefde

Tot de mensheid behoren of een kloon hiervan zijn betekent een verschil in zowel het ervaren als het uiten van emoties. Dat het een volledige tegenstelling van een emotioneel tegenover een emotieloos wezen betreft kan echter niet vastgesteld worden. De kloon van de mens nam kennis van emoties, kende deze aanvankelijk niet, maar dat veranderde onder andere omstandigheden. Het openstaan voor en het toelaten van emoties blijkt essentieel. Leefomstandigheden en cultuur blijken hierop sterk van invloed te zijn. Zij bepalen immers de kaders waarbinnen emotionele ontwikkeling de ruimte krijgt.

Het verlangen naar verbinding

Dat de huidige mens ongelukkig is in de liefde lijkt voort te komen uit de ambivalentie die hier inherent aan is. De nieuwe mensheid is niet bekend met het turbulente karakter van de liefde en zou daarom gelukkig kunnen zijn. Dit blijkt echter niet het geval. Daniel25 verlangt steeds meer naar menselijke emoties, in het bijzonder naar hetgeen wat de mens onder liefde verstond.⁸⁹ Juist vanwege het lijden van de mens ontstaat er bij hem jaloezie.

De Mul constateert dat er achter de cynische façade van Houellebecq een tragisch humanisme schuilgaat. Het geluk van de mens zou samenhangen met zijn noodlot. Juist vanwege zijn onontkoombare lijden kent de mens geluk. De menselijke gevoelens zouden intens zijn vanwege de breekbaarheid van wat hen lief is.⁹⁰ De emotionele kwetsbaarheid van de mens is inderdaad precies hetgeen waar Daniel25 naar verlangt. De bestrijding van emoties door de Opporzuster is mislukt. Het verlangen naar verbinding, zowel lichamelijk als geestelijk, is tegen beter weten en tegen alle regels in blijven bestaan. Uiteindelijk is het de nieuwe soort die ontzag heeft voor de mensheid. Pas als Daniel25 ook maar een greintje van de vroegere menselijke emoties tracht te voelen heeft hij het gevoel te leven. *Ik was, ik was niet meer, het leven was echt.*⁹¹

⁸⁵ M. Houellebecq, *Mogelijkheid van een eiland* (Amsterdam 2008) 415.

⁸⁶ Idem, 145.

⁸⁷ M.C. Nussbaum, *Oplevingen van het denken: Over de menselijke emoties* (Amsterdam 2009) 138.

⁸⁸ Houellebecq, *Mogelijkheid van een eiland*, 401.

⁸⁹ Idem 385-86,

⁹⁰ J. de Mul, *De domesticatie van het noodlot: De wedergeboorte van de tragedie uit de geest van de technologie* (Kampen 2006) 306.

⁹¹ Houellebecq, *Mogelijkheid van een eiland*, 417.

*De erkenning als meesterwerk hield gelijke voet met de heftige veroordeling als boosaardig geval.*⁹²

9. Een kritieke toestand

Afgaande op de liefdeslevens van de mannen van Houellebecq is het met de liefde niet best gesteld. De felle kritiek van Houellebecq op menselijke relaties binnen de westerse cultuur resulteerde in kritiek van eenzelfde felheid op zijn literatuur. Door de heftige emotionele uitingen wordt Houellebecqs werk nogal eens als provocatief bestempeld. Het is geen moeilijke opgave om het werk van Houellebecq te bekritisieren. De uitspraken van zijn personages liegen er inderdaad niet om en kunnen kwetsend zijn. Toch wordt er niemand persoonlijk aangevallen, de cultuur wordt in zijn geheel te kijk gezet. Als climax wordt vervolgens de hele mensheid nietig verklaard.

Het vermogen tot inleving

De negatieve instelling van Houellebecqs personages wordt niet door iedere lezer gewaardeerd. Zodoende zal medeleven dan ook niet bij een ieder tot stand komen. Daar is immers een acceptatie of herkenning van de emoties voor nodig. Bij Houellebecq vraagt inleving in of begrip voor zijn personages om een andere houding van de lezer dan bijvoorbeeld bij een zoetsappige liefdesroman. Bruno, Michel en Daniel zijn geen helden waarmee de lezer zich graag zou kunnen of willen identificeren. De weerstand die gevoeld kan worden bij de lezer is dan ook niet verbazingwekkend. Zoals Nussbaum stelt zijn emotionele reacties ingebouwd in de structuur van een tekst.⁹³ Door de negatieve inslag en de cynische houding van de personages ligt een afwijzende reactie van de lezer het meest voor de hand. Zo vragen de perverse gedachten van Bruno om woede van de lezer. Kritiek leveren is echter makkelijker dan zelfinzicht vergaren. Hoewel de mannen van Houellebecq met hun denkwijze en gedrag geen voorbeeldfunctie bekleden is het voor de lezer toch mogelijk via hun iets over zichzelf en anderen te leren.

Het verkrijgen van inzicht

De romans van Houellebecq bevestigen Nussbaums stelling dat een literaire tekst beter in staat zou zijn de liefde te doen begrijpen dan filosofisch proza dat kan. Dit zou zo zijn doordat een verhaal het verleden van een persoon kan vertellen en relaties met anderen in kaart kan brengen.

Het onevenwichtige verleden van Bruno kan de lezer inderdaad doen beseffen waar zijn huidige gedrag als volwassene vandaan komt. Zijn gedrag is namelijk een aannemelijk gevolg van een slechte jeugd. Bruno's verleden blijkt bepalend geweest te zijn voor zijn huidige, verstoorde emoties met betrekking tot de liefde. De situatie doet beseffen hoe een verleden iemand ongewenst en ingrijpend kan vormen. Ook in het echte leven is zijn er helaas mensen die op deze manier gevormd worden. Hoewel dit geen aangename gedachte is maakt het wel deel uit van de realiteit. Door de overeenkomst met het echte leven wordt de lezer in staat gesteld ook op negatieve aspecten te reflecteren. Bovendien kan de lezer zich dan beseffen dat deze niet zou willen dat het zichzelf was overkomen. Zodoende kan er zelfs voor een seksbeluste man als Bruno toch mededogen ontstaan.

Wellicht wordt dit inzicht niet door iedere lezer verkregen en blijft mededogen met Bruno vooralsnog uit. De liefde is daarentegen voor iedereen een bekend thema. Zij kan daardoor voor iedere lezer dienen als aanknopingspunt om op het eigen leven te reflecteren. De literatuur van Houellebecq bevestigt de eerder genoemde stelling van Nussbaum dat literatuur het vermogen heeft om de lezer in te laten zien dat de liefde een raadsel is. De moeilijkheden die Houellebecqs mannen ondervinden in de liefde kunnen door de lezer op het eigen leven betrokken worden. Door reflectie op de eigen mogelijkheden kan er zodoende zelfinzicht ontstaan. Het inzicht dat de ambivalentie van de liefde algemeen geldend is en de lezer hier in het echte leven niet alleen mee kampt kan troost bieden en vreugde opleveren. De gecompliceerde levens van de mannen van Houellebecq sluiten in dat opzicht beter aan bij het echte leven dan een liefdesroman waarin relaties vlekkeloos verlopen. Uit de moderne houding ten opzichte van het bestaan blijkt een postmoderne boodschap voort te komen. De ambivalentie van de liefde is een voorwaarde voor de mogelijkheid van geluk.

Het filosofisch perspectief met betrekking tot de liefde is hoopvol gestemd. Daar niet iedereen zich in filosofische teksten verdiept doet Nussbaum er goed aan te pleiten voor het lezen van literatuur ter bevordering van de morele opvoeding van de mens. Het werk van Houellebecq leent zich hier uitstekend voor en doet in dit opzicht niet onder voor de Griekse tragedie. Het loont de moeite om de romans van Houellebecq meer dan oppervlakkig te lezen, deze te bestuderen, te ontdekken en daarmee te willen begrijpen.

⁹² M. Houellebecq, *Elementaire deeltjes* (Amsterdam 2002) cover.

⁹³ M.C. Nussbaum, *Oplevingen van het denken: Over de menselijke emoties* (Amsterdam 2009) 212.

Alles verdraagt ze, alles gelooft ze, alles hoopt ze, in alles volhardt ze. De liefde zal nooit vergaan.
[1 Kor 13: 7-8]⁹⁴

Conclusie

Hoewel de liefde vele vormen kent neemt zij in haar verschillende gedaantes een centrale plaats in het menselijk leven in. Wederkerigheid blijkt van groot belang om voldoening uit de liefde te kunnen halen. Toch zal de voldoening nooit compleet zijn. De liefde kent een ambivalent karakter, zij is veeleisend en aan haar wensen kan niet volledig voldaan worden. Ieder mens schiet zodoende in het geven van liefde tekort. Zelfs de exclusieve en onvoorwaardelijke liefde van een moeder voor haar kind gaat gepaard met ambivalentie. Moederliefde is echter wel zeer bepalend voor de ontwikkeling van een individu en daarmee voor het liefdesleven dat na de kindertijd zal volgen.

Met de komst van de volwassenheid en de daarmee verbonden seksualiteit wordt het emotionele leven almaar complexer. Liefde en seksualiteit zijn nauwelijks van elkaar te scheiden. De aanwezigheid van liefde blijkt namelijk een voorwaarde te zijn om uit seksualiteit voldoening te kunnen halen. Seksualiteit kan een verrijkend aspect binnen een liefdesrelatie zijn. Een goede basis voor een relatie vormen doet zij daarentegen niet. De liefde is wel in staat deze functie te vervullen.

Ook in een liberale cultuur blijkt de christelijke visie met betrekking tot het verband tussen liefde en seksualiteit van kracht te zijn. Liefde is een voorwaarde voor lust en de geestelijke liefde wint het nog altijd van de lichamelijke. De vrije liefde als alternatief voor de naastenliefde bleek immers geen uitkomst te bieden bij het menselijk verlangen naar verbinding. Bij het ontvangen van liefde wordt er namelijk naar exclusiviteit verlangd. Naastenliefde is hierdoor met de tijd veranderd in een liefdeloze en individualistische concurrentiestrijd waarbij de mooisten en de sterksten overleven.

Het vertrouwen in de liefde vast blijven houden lijkt tevergeefs te zijn, maar niets is minder waar. Nussbaum stelt treffend dat de feilbaarheid van het geloof de mens er niet toe doet zetten elke geloofsovertuiging te laten vallen.⁹⁵ Deze visie vormt een mooi uitgangspunt om ook het geloof in de liefde voort te zetten. Door de liefde als emotie te behandelen en daarbij het cognitieve kenmerk in ogenschouw te nemen ontstaan er nieuwe mogelijkheden om de liefde te cultiveren. Denkwijzen kunnen immers door bewustwording veranderen.

Voor de personages van Houellebecq blijkt de liefde onontkoombaar in teleurstelling te resulteren. In plaats van de liefde nieuw leven in te blazen laten zij haar daarom uitsterven. In de romans wordt een alternatief geschetst waarbij de mens onsterfelijk en de liefde sterfelijk wordt. Dit blijkt echter evenmin de sleutel tot geluk te zijn. Geluk blijkt samen te hangen met het ervaren van pijnlijke emoties. Hoewel de mens veelal moeilijkheden ondervindt bij het uiten van emoties blijkt het erger te zijn deze niet of nauwelijks te kunnen ervaren.

Wanneer de liefde behouden wordt, zal haar ambivalente karakter eveneens blijven bestaan. Om de liefde te kunnen waarden zal dit karakter tezamen met obstakels als het individuele emotionele verleden en de kwetsbaarheid van het lichaam overwonnen moeten worden. Enkel door de liefde zelf volledig uit het menselijk leven weg te halen zullen deze belemmeringen eveneens verdwijnen. Dit biedt echter geen uitkomst, de nieuwe mens is immers ook niet gelukkig. Het aanvaarden van het menselijk leven met al haar moeilijkheden tot aan de sterfelijkheid aan toe blijkt beter verkozen te worden boven een oneindig, maar emotioneel afgevlakt leven. Als de wil om te geloven dat de liefde met al haar tekortkoming desalniettemin het leven verrijkt aanwezig is zal de hoop behouden kunnen worden. Voor de personages van Houellebecq zal de omwenteling dus toch geestelijk en niet genetisch moeten zijn.

Liefde is nodig om houvast te bieden of richting te geven aan het bestaan. Of dit liefde tot God, tot de medemens of tot de hond is doet er niet toe. Ieder mens heeft iemand nodig om van te houden. Het individualisme zou de liefde niet bevorderd hebben. Toch blijft de mens een groepsdier, verlangend naar geborgenheid en erkenning. Zelfs bij de nieuwe mens blijft het verlangen naar verbinding bestaan. De erfelijkheidsstelling lijkt kloppend te zijn. Met deze stelling kan echter niet alleen het falen van de liefde op basis van genen worden aangetoond. Zij bekrachtigt het feit dat liefde in het gen van de mens zit en daar is geen ontkomen aan. Zelfs genetische manipulatie blijkt hier niet tegenop gewassen te zijn. In tegenstelling tot de mens, welke sterfelijk is, blijkt de liefde onsterfelijk te zijn. Hoewel de liefde op verscheidene wijze ervaren en geuit kan worden is zij een universeel en tijdloos gegeven. De liefde leeft.

⁹⁴ P.J. Booij (ed.), De Nieuwe Bijbelvertaling: met deuterocanonieke boeken (Heerenveen 2004) NT 239.

⁹⁵ M.C. Nussbaum, Oplevingen van het denken: Over de menselijke emoties (Amsterdam 2009) 380.

Literatuurlijst

- Armstrong, J., *De filosofie van de liefde: De verbeelding van de intimiteit* (Amsterdam 2003).
- Augustinus, A., *Handboekje over geloof, hoop en liefde* (Leuven 2008).
- Boenink, M., 'Liefde als bron van ambivalentie: Een interview met Martha Nussbaum', in: Idem(ed.), *Wat liefde weet: Emoties en moreel oordelen* (Amsterdam 1998)199-220.
- Booij, P.J. (ed.), *De Nieuwe Bijbelvertaling: met deuterocanonieke boeken* (Heerenveen 2004).
- Houellebecq, M., *Elementaire deeltjes* (Amsterdam 2002).
- Houellebecq, M., *Mogelijkheid van een eiland* (Amsterdam 2008).
- Mul, J. de, *De domesticatie van het noodlot: De wedergeboorte van de tragedie uit de geest van de technologie* (Kampen 2006).
- Nussbaum, M.C., *Oplevingen van het denken: Over de menselijke emoties* (Amsterdam 2009).